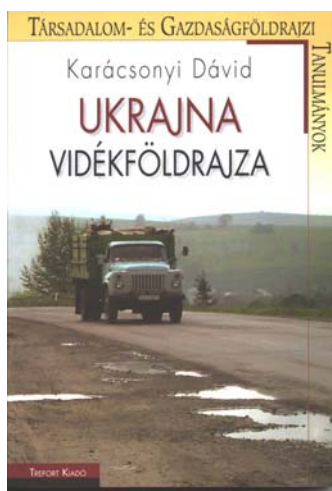

FARKAS MÁTÉ BENCE

Sokszínűség és egyveretűség

Karácsonyi Dávid: Ukrajna vidékföldrajza
Eötvös Loránd Tudományegyetem Természettudományi
Kar,
Trefort Kiadó, Budapest, 2010

Újabb kötettel gazdagodott az ELTE Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszékének kiadványsorozata. A Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanulmányok című sorozat 2005 óta a negyedik részénél jár. Az első és a harmadik számtól eltérően, a másodikhoz hasonlóan jelen kiadvány is „egyszerűs”, s egy korábbi doktori értekezés felhasználásával készült. Karácsonyi Dávid nevét olvasva bizonyára sokunknak Ukrajna jut eszébe, ami nem véletlen, hiszen a korábbi években számos, az ország társadalmi-gazdasági viszonyaival foglalkozó írása jelent meg.

A szerző 2009 júniusában védte meg „Ukrajna vidékföldrajza” című disszertációját, amelynek témavezetője Probáld Ferenc volt, a Trefort Kiadó gondozásában kiadott könyv pedig a múlt évben jelent meg.

A volt Szovjetunió regionális és gazdaságföldrajzi szempontú vizsgálata már az 1950-es évektől elindult, legelőször Wallner Ernő munkáiban. Később Antal Zoltán, az ELTE korábbi professzora az 1970-es években több ágazati leírást adott az ország iparáról, amelyet később az 1980-ban általa szerkesztett „Szovjetunió” c. könyv követett. A rendszerváltás előtti utolsó gazdaságföldrajzi kötet Krajók Gyula nevéhez fűződik, aki később az utódállamok földrajzi szempontú értékelését is elvégezte Rudl József és Szónokyné Ancsin Gabriella közreműködésével.

Karácsonyi Dávid munkája több szempontból érdekes és újszerű. Érdekes, mivel a vizsgált ország kiváló mezőgazdasági potenciállal (az ország területének 86%-a (!) művelhető), s nagyszámú vidéki lakossággal bír, ezáltal az ukrainai vidék(iesség) vizsgálata kiváló lehetőséget nyújt a hazai geográfia számára. Újszerű többek között azért, mert az ország függetlenné válása óta a történészekkel, a politológusokkal és a közgazdászokkal ellentétben a földrajztudomány eddig kevesebb figyelmet fordított az ország vizsgálatára, ahogy ezt a szerző is megemlíti (57. old.). Ezt a hiányt igyekszik – a vidékutatás, vidékföldrajz szempontjából – pótolni Karácsonyi Dávid írása, s a mű végére kiderül, ez sikerült is neki.

A könyv mind szerkezetileg, mind az egyes témákat tekintve sokoldalúan és logikusan felépített. A vidék, vidékföldrajz elméleti kérdéseinek taglalását a szerző a dolgot

címében szereplő fogalom korábbi kutatási előzményeinek ismertetésével kezd. A szakirodalom feltárása, az elméleti kérdések tárgyalása nagyon alapos, amit a mű végén szereplő majd 400 tételes – főként magyar, német, angol és orosz nyelvű – bibliográfia is tanúsít.

Az első fejezetben az elméleti alapok tárgyalásánál már kikristályosodik, hogy miért is érdekes a vidékföldrajzzal és a vidék kutatásával foglalkozni. A földrajznak ez az új aldiszciplínája nemcsak hazánkban, hanem Nyugat-Európában is viszonylag fiatal vizsgálati területnek mondható. A szerző először egy rövid, ámde annál inkább lényegre törő – és minden fontos paradigmaváltást, szemléletmódbeli változást bemutató – tudománytörténeti áttekintést nyújt a vidékkutatásról, majd ennek zárásaként s egyfajta felvezetőként fogalmazza meg a kérdést: mi is a vidék, s milyen kísérletek születtek eddig a vidék definiálására? Kérdései megválaszolására számos korábbi hazai, illetve külföldi tanulmány lényegi összefoglalását tárja az olvasó elé, s elméleti okfejtésének végén egy szemléletes ábrával helyezi el a vidékföldrajzot a geográfia tudományterületén belül (19. old.).

A tanulmány központi fogalma – a vidékföldrajz – gyakorlati szakirodalmi előzményeit logikusan felépítve mind időrendi, mind térbeli rendszerbe foglalja, amit a „nyugati” országok empirikus vidékkutatásainak szintetizálásával kezd, s időben előrehaladva, az 1950-es évektől napjainkig terjedő időszakra foglalja össze a legfontosabb vizsgálatok eredményeit, céljait és módszertanát (2. táblázat). Ezek az összefoglalások véleményem szerint a munka nagy értékei, hiszen a későbbi kutató(k) számára kiindulási alapot jelenthetnek a szakirodalom felkutatásakor. Nyugat-Európa után a szerző a több országra, illetve az Európai Unióra kiterjedő empirikus vizsgálatokat elemzi, majd innen jut el először a volt szocialista országokhoz (s benne külön alfejezettel Magyarországhoz), utóbb pedig Kelet-Európához. A szakirodalom-feltárás és -szintetizálás során a szerző nagy hangsúlyt fektet azok módszertani vonatkozásaira is, hiszen a könyv központi célja egy komplex vidéktipizálás, amelyet a legtöbb országra vonatkozóan a kutatók többváltozós statisztikai módszerekkel végeztek el. A hazai szakirodalmi előzmények közül a vidéktipizáláshoz Karácsonyi négy munkát vesz alapul, melyek módszereit, eredményeit részletesen is bemutatja, s amelyek alapján meghatározza a későbbi vizsgálatok során központba állított mutatócsoportot. A fejezet következő részében a vizsgálat adatforrásait, területi szintjét, valamint a felhasznált adatok körét ismerteti, utóbbiakat a 15. táblázatban foglalja össze a szerző. Az első fejezet végén Karácsonyi főként korábbi kutatásainak eredményei kapcsán foglalja össze az Ukrajna társadalmi-gazdasági differenciáltságára vonatkozó főbb megállapításokat. Fontos szerep jut itt az általa hipotézisként felállított gondolatnak, amely szerint az „ukrán kelet és nyugat” közti társadalmi-gazdasági értelemben vett határt az Umány és Harkiv között húzott képzeletbeli vonal jelenti, amely a későbbiekben is többször feltűnik a vizsgálatok során.

A könyv második fejezete a vidékiesség legfőbb jellemzőivel foglalkozik, s a vidéket differenciáló legfontosabb tényezőket hivatott bemutatni rajon-¹, illetve oblaszty-² szinten. A fejezet alapvetően leíró jellegű, s a különböző társadalmi és gazdasági dimenziók mentén mutatja be a vidéki térségeket leginkább meghatározó folyamatokat. A fejezet

1 NUTS 4.

2 NUTS 2.

kezdeten lehatárolási kísérletet tesz a vidékies térségekre a falusi népesség aránya, valamint az OECD vidékiségekritériumai alapján, s azt a megállapítást teszi, hogy Ukrajna az Umány–Harkiv-vonal mentén oszlik két részre: egy nyugati rurális és egy keleti urbánus országrészre, bár e „megosztottság” véleményem szerint csak oblaszty-szinten érhető tetten. Ezután először demográfiai, majd településszerkezeti kérdésekkel foglalkozik a szerző. Az egyes terület egységeket különböző társadalmi-gazdasági mutatók – éves népességszám-változás, természetes szaporodás, átlagos faluméret, népsűrűség, elérhetőség stb. – alapján különíti el. A népességszám-változás és az átlagos faluméret szerint nem az Umány–Harkiv-vonal a meghatározó, hanem egy délnyugat–északkelet ellentét rajzolódik ki (89–90. old.).

A városi és vidéki népsűrűség eltéréseit a fekvéssel is kapcsolatba hozza Karácsonyi, amit regressziós vizsgálattal tesz. Az eredmények helytállóak: a városi népsűrűség megyei szinten nyugaton és keleten magas, míg az ország középső részén alacsony, e különbség azonban rajon-szinten elmosódik. A vidéki népsűrűség tekintetében azonban mindkét területi szinten egyértelmű, kelet felé való népsűrűség-csökkenéssel találkozunk. Az elérhetőség kapcsán a szerző térképein szépen kirajzolódnak a főbb közlekedési tengelyek, a legjobban fejlett térségnek Középnnyugat-Ukrajna bizonyul.

A gazdasági indikátorok közül a munkanélküliség, a foglalkoztatottság, valamint az átlagkeresetek jelentették a legfőbb vidékiségdimenziókat a vizsgálatban. E három mutató alapján a szerző a 103. oldalon látható kategorizálást hajtotta végre (az egyes mutatóknak az országos átlagához való viszonya alapján nyolc típust különböztet meg), s frapánsan „gazdasági vidékiségeként” azonosítja a kirajzolódó különbségeket.

A következőkben Karácsonyi az agrárkörnyezeti viszonyokat mutatja be. Először mezőgazdasági jelzőszámokat vizsgál, s az agrárszektor társadalmi és gazdasági szerepét, illetve annak változását mutatja be oblaszty-szinten. Később – már ismét a rajonok szintjén – az ország domborzati, klimatikus, valamint agrárökológiai adottságai kerülnek előtérbe. Ez utóbbiak tekintetében feltétlenül hangsúlyozni kell az adathiányból adódó korlátokat, amelyeket a szerző saját – különböző atlaszokból származó – adatbázis-összeállítással oldott meg. Ezt sikerrel tette, hiszen olyan, statisztikailag nem mért adatokat sikerült rajon-szintre értelmeznie, mint például a reliefkülönbségek, a csapadékmenyiség, az évi abszolút hőingás stb. A fejezet végén szót ejt a turizmus szerepéről is, amely – a külföldi turisták számát tekintve – az ezredforduló óta egyre nagyobb jelentőségű.

A harmadik fejezet a „komplex vidéktipizálás” címet viseli, s a dolgozat legfőbb célkitűzésének gyakorlati megvalósítását tartalmazza. A szerző előbb az egyes megosztódimenziók csökkentését szolgáló faktoranalízis, majd a kirajzolódó faktorok alapján az azok csoportosítására alkalmas klaszteranalízis módszerét alkalmazza. A faktoranalízis előtt helyesen redukálta a változók számát 35-ről 19-re: előbb az egymással szorosan korreláló, a fekvés által determinált, valamint a nehezen magyarázható változókat ejtette ki a vizsgálatból, utóbb pedig azokat, amelyek több faktoron is „rajta ültek”. Az elemzés eredményeként hét faktort kapott, amelyeket a velük legszorosabb kapcsolatban lévő változók alapján nevezett el. Ezek tartalmát és területi elrendeződését részletesen taglalja. A klaszteranalízis során végül hét csoportot képzett, s ez alapján az ukrán vidékies térségeket öt fő- és hét altípusba sorolta (37. táblázat), később ezeket egy generalizált térképen is bemutatja (38. ábra).

A dolgozat utolsó (negyedik) fejezete már „klasszikus”, leíró regionális földrajzi tölteket kap, amely az előző fejezet eredményeit mutatja be. A generalizált típusokat a szerző a földrajzi térre is értelmezi (39. táblázat), összesen 23 vidékies régiót elkülönítve. A földrajzi interpretációt megkönnyítendő Karácsonyi mindegyik makrorégióról készített egy területszerkezeti ábrát, amelyeken többek között a nagyobb városokat, fő tagolóvonalakat és a kisebb régiók határait is feltüntette. Talán célszerű lett volna ezen ábrákat a fejezet végén „összeillesztve” is bemutatni. A fejezet minden fontosabb társadalmi és gazdasági szegmenst kiemelve, részletesen elemzi az egyes vidékies régiókat. Az alfejezetek címe hűen tükrözi a bennük rejlő tartalmakat: „Nyugat-Ukrajna sokszínű vidékies régiói”, „Egyveretű Középnnyugat-Ukrajna”, „Kelet-Ukrajna ritkán lakott sztyeppéi”.

E sokszínű, közérthető és érdekes könyvet negatív kritika csupán a szerkesztése miatt illetheti. A szerző doktori disszertációjában az összes ábra színes, ám e könyvben ezek száma csekély. A fekete-fehér, sokszor több jelenséget bemutató, s nem egyszer kisméretű térképek értelmezése emiatt nehézkessé válik (különösen a második fejezetben).

Egy másik hiba az ukrán és orosz nyelvű szavak „átmagyarításában” van: a 67. oldalon a szerző említi a *Kompleksnij Atlasz* c. forrást, ám ugyanezen az oldalon, a 14. táblázatban már *Komplexnij Atlasz* szerepel forrásként. Hasonló jellegű baki a Moszkvai Állami Egyetem (Moszkovszkij Goszudársztvennij Univerzitet) rövidítésének (MGU) téves leírása, amely az 51. oldal lábjegyzetében „GUM” rövidítéssel szerepel. Ez a Goszudársztvennij Unyivermág közismert neve.)

Karácsonyi Dávid könyve sikeresen ötvözi a klasszikusnak mondható leíró földrajzi, valamint a gyakorlati, elemző földrajzi szemléletet is. A művet jó szívvel ajánlom mindenkinek, aki Ukrajna társadalmi-gazdasági kérdései felől érdeklődik, legyen szakmabeli vagy sem. A könyv nagy előnye, hogy mindenki számára érthetően fogalmaz, így bátran forgathatják az érdeklődők. Véleményem szerint egy, az országgal foglalkozó egyetemi kurzus keretében tankönyvként is kitűnő lehet.